

folklor/edebiyat - folklore&literature, 2024; 30(3)-119. Sayı/Issue - Yaz/Summer
DOI: 10.22559/folklor.2673

Araştırma makalesi/Research article

Sergiusz Szymon Rudkowski ve Eserleri Bağlamında Karay Türk Şiirine Etnopoetik Bakış

Ethnopoetic Analysis of Karaim Turkic Poetry in the Context of
the Works by Sergiusz Szymon Rudkowski

Elmira Memmedova-Kekeç*

Öz

Karaylar, Türk dünyası coğrafyasında dinî ve tarihî kimlikleriyle seçilen bir topluluktur. Hazar Devleti'nin bakiyeleri olarak da kabul edilen bu halk günümüzde dünyanın üç değişik bölgesinde etnik topluluk olarak yaşamaktadır. Karay Türkçesi çağdaş dönemde ölü diller arasına girmiş durumdadır. Bu dili konuşan insanların sayısı çok az olduğu gibi üretilen edebî eserlerin sayısı da çok değildir. Karay şiirinde ulusal kimlik algısı, özellikle XX. yüzyılda sayılarının giderek çok azaldığı, asimilasyon sürecinde hem dillerini hem de kültürlerini kaybetme tehlikesinin çoğaldığı sürece itiraz söylemleri olarak ortaya çıkmıştır. Avrupa'da yaşayan Karay Türklerinin genellikle şair ve yazar olan aydınları kendi millî kimliklerine sahip çıkmak için ilk önce ana dilinde basın yayın organlarının oluşmasına dikkat etmiş,

Geliş tarihi (Received): 26-12-2023 Kabul tarihi (Accepted): 25-06-2024

* Prof. Dr., Bakü Avrasya Üniversitesi, Filoloji Fakültesi Azerbaycan ve Dünya Edebiyatı Bölümü. Bakü-Azerbaycan/ Baku Eurasian University Faculty of Philology Department of Azerbaijan and World Literature/Hazar Üniversitesi Eğitim ve Sosyal Bilimler Fakültesi Diller ve Edebiyatlar Bölümü Bakü-Azerbaycan/ Khazar University Faculty of School of Humanities Education and Social Sciences Department of Languages and Literatures. mamedovaelmira4@gmail.com. ORCID ID: 0000-0002-3445-1569

kaleme aldıkları şiirlerde ise ana dilin unutulmasına, değerlerin kaybolmasına duydukları endişeyle etnopoetik tarzda coğrafya ve millî kimlik, dil ve millî kültür gibi önemli meselelerden bahsetmişlerdir.

Sergiusz Szymon Rudkowski (1873-1944) şiir, oyun, makale, roman tarzında verdiği eserler ve 1914 yılında çıkarmaya başladığı “Sabah” dergisiyle Karay edebiyatı ve basın tarihinde bu bağlantıda kendine özgü bir yer edinmiştir. Onun “Karay Avazı” ve “Avazımız” dergilerinde yayımlanmış şiirlerinde arketipsel olarak etnik kimlik sorununun öne çıktığı gözlemlenmiştir. Onun şiirlerindeki değişik metaforlar (kurt, kedi, orman, bozkır, yıldız) Avrupa’da etnik kimlik kaygısı yaşayan Karay toplumunun asimilasyona haykırış ve itiraz süreci olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar sözcükler: *Karay, Sergiusz Szymon Rudkowski, Karay Avazı, Sabah dergisi, etnopoetika*

Abstract

Karaites are a community distinguished by their religious and historical identity within the Turkic world. These people, also known as remnants of the Khazar Khaganate, currently live as an ethnic group in three different regions of the world. The Turkic language of the Karaites has now been classified as a dead language, with very few speakers and a limited number of literary works produced in this language. In the 20th century, as their numbers decreased and the threat of losing both their language and culture through assimilation increased, the perception of national identity in Karaim poetry emerged as a discourse of resistance. The intellectuals of the Karaim Turks living in Europe, generally poets and writers, focused on developing a press in their native language to protect their national identity. They addressed significant issues such as geography, national identity, language, and culture in an ethnopoetic style, driven by concerns about the native language being forgotten and the loss of cultural values. In this context, Sergiusz Szymon Rudkowski (1873-1944) holds a special place in the history of Karaim literature and press with his works, including poems, plays, articles, and novels, as well as the periodical “Morning”, which he began publishing in 1914. His poems published in the periodicals “Karaj Awazy” (“Karaites Voice”) and “Awazymyz” (“Our Voice”) particularly emphasize the archetypal issue of ethnic identity. Like other Karaim Turkic poets who sought to differentiate themselves from Jews, particularly during the Second World War, Rudkowski also addressed ethnic identity in his poems. He used various metaphors (wolf, cat, forest, steppe, star) to symbolize the resistance and objection to the assimilation of the Karaites community, which was grappling with ethno-identity concerns in Europe.

Keywords: *Karaites, Sergiusz Szymon Rudkowski, Karaj Awazy (Karaites Voice), Morning periodical, ethnopoetics*

Extended summary

Karaim Turks are among the least known and studied communities in the Turkic world. According to researchers, Karaim Turks, an ethnic community in Crimea, Poland, and Lithuania today, are the heirs of the Khazar Khaganate. A lot of research has been conducted in Europe, Russia, and Turkey on studying the languages of the Karaites, who have a different religious belief than other Turkic societies.

Many studies, such as Tadeusz Kowalski's *Karaim Texts in Troki Dialect* (Karaimische Texte im Dialekt von Troki), are original sources that compile oral and written texts in Turkic Karaites. Keijo Hopeavuori's *Karaim Literature in the Karaim Language*, Vlodzimej Zayonchkowski's *Karaim Poet Michail Tinfovich (1912-1974) and His Works*, Dmitry Prokhorov's *Plot and Motifs in Folk Literature in Karaim Periodicals in the Mid-19th and Early 20th Century*, Semra Dogruer's *Oral Literature of Karaites (Karaim) Turks*, and Tulay Chulha's *Karaites and Karaim* have been important in exploring Karaim literature.

Numerous objective factors contribute to the dearth of research on Karaim written literature. Foremost among these is the limited quantity of literary works composed in Turkic Karaites, often confined to a handful of publications. The absence of comprehensive compilations containing the works of Karaim poets exacerbates the challenge for researchers, leaving them grappling with fragmented resources and hindering thorough investigation. In the article presented, an exploration into ethnopoetic literature was undertaken in conjunction with an examination of the poetic oeuvre of Sergiusz Rudkowski, a prominent Karaim poet. Drawing upon a multitude of references, notably Jerome Rothenberg's seminal works on ethnopoetics, the poems of the Karaim Turks, a minority and little-known community, served as a focal point. This inquiry highlighted nuanced concerns surrounding national identity and the complexities of ethnic identity distinct from those of the Jewish populace.

In the 20th century, an increase was observed in the press activity of the Karaim Turks living in Crimea and Eastern Europe, and they began to publish periodicals ("Karaim Mind," "Morning," "Karaj Awazy" ("Karaites Voice"), "Progress", etc.) in which Karaim prose and poetry were published. However, the fact that the First and Second World Wars especially covered the regions where they lived, and that the periodicals had to be closed due to the said wars, was one of the reasons that hindered the development of Karaim written and printed literature, hence becoming an obstacle in the formation of written literature.

Sergiusz Rudkowski, one of the famous members of Karaim literature, was born in Lutsk in 1873 and died in the same city in 1944. His grandson, the famous scientist Michal Nemeth, has written the poet's life story in more detail and stated that he used Karaim, Russian, and Polish languages and penned memoirs and plays beside the poet's poems. (For more information, see: Nemeth, 2006, 7-8.) In fact, he not only wrote his life story in detail but also penned some articles: *Listy Sergiusza Rudkowskiego do Profesora Tadeusza Kowalskiego* ("Letters of Sergiusz Rudkowski to Professor Tadeusz Kowalski") and *Karaim Literature as a Source of Information on the Spoken Language: A Case Study of the Early 20th-Century Lutsk Karaim Dialect*. The second article was written based on the play named *Friends* by Sergiusz Rudkowski. This play was published in 1931 and 1939 and is a humorous work

dedicated to Karaim society.

Sergiusz Rudkowski published a historical book in Lutsk in 1932: *The Bloody Echoes of Human in Volhynia (The Kotow Slaughter of 1768)* (Polish: Krwawe echo Humania na Wołyniu [Rzeź Kotowska 1768 r.]). In this work, he described the destruction and slaughter of the Karaite communities in the villages of Derazno and Kotow. The fact that Sergiusz Rudkowski produced works in Turkic Karaite was one of his best services to his people.

In 1914, he started to publish and edit the “Morning” periodical, one of the first periodicals of the Karaites. Unfortunately, this periodical was soon closed and ceased to exist in 1914 due to the war. Some of his articles dealing with the historical background and current problems of the Karaites were published in the periodical “Karaj Awazy” (“Karaite Voice”). In his articles “A Few Words about Our Liberation,” “Diamonds to Protect,” and “The Ancient Lutsk,” he expressed his concerns about the low number of Karaites and the gradual disappearance of native speakers.

The number of Sergiusz Rudkowski’s works that have survived to this day is not large, and the following poems will be studied in the article: “Appeal,” “Rejoice, My Child!,” “Grow, My Son,” “Sad Studies,” “Dreams,” “Praise to the Karaites,” “Bozkirs,” “Sunset,” and “On the River Bank.” We can examine these poems under two headings: poems about Karaite and poems about nature. In both types of poems, the Karaim poet eloquently articulated cultural identity dilemmas within the context of historical narratives, employing an ethnopoetic framework.

In Sergiusz Rudkowski’s poems that are available today, the emphasis on Karaism is evident, and the problem of being disconnected from the true identity of the nation deeply concerns him. Especially the degraded character of a Karaite in the poem “Questions and Answers” gives him anxiety as a poet.

Other poems of Sergiusz Rudkowski that have reached us are mostly on topics such as nature, death, and expectation. When S. Rudkowski’s works are analyzed, it is observed that they contain information about Karaite geography and history, and they express concerns about the future. Categorizing his poetry into two primary themes reveals an intertextual connection between those centered on Karaite identity and those dedicated to nature. It becomes evident that both strands of his poetry converge with the shared aim of fostering works in the mother tongue and nurturing the evolution of Turkic Karaite as a poetic language.

The different metaphors in his poems (wolf, cat, forest, steppe, star) have been evaluated as expressions of exclamation and objection to the assimilation of the Karaite community, which is experiencing ethno-identity concerns in Europe. Within Sergiusz Rudkowski’s works, the exploration of ethnic identity quandaries is notably present, intertwined with reflections on the assimilation trajectory of the dwindling Karaim society and the near-extinct status of its language. Through a tapestry of metaphors (wolf, cat, forest, steppe, and star), Rudkowski evokes multifaceted layers of meaning, depicting the nuanced challenges faced by his community. The article further unveils the shared symbolic codes embedded within Karaim poetry, elucidating their resonance within the broader ethnopoetic discourse.

Giriş

Karay Türkleri, Türk dünyası genelinde en az bilinen topluluklardan biridir. Günümüzde Kırım, Polonya ve Litvanya’da etnik topluluk olarak yaşayan Karay Türkleri araştırmacılar tarafından Hazar Devleti’nin varisleri olarak kabul edilmiştir¹. Diğer Türk topluluklarından farklı bir din inanca sahip olan Karayların dillerinin öğrenilmesiyle ilgili olarak Avrupa’da, Rusya’da ve Türkiye’de birçok çalışmalar yapılmıştır. Semra Doğruer’in *Karay (Karaim) Türklerinin Sözlü Edebiyatı* adlı yüksek lisans tezi sözlü edebiyatın araştırılması yönünde yürütülen önemli çalışmalardan biridir. Tülay Çulha ve Gülayhan Aktay ise Karay Türkleri için çok önemli olan dergilerle ilgili araştırmalar yapmışlardır. Aile defterleri olan bu mecmualar sözlü edebî örnekleri de içeren en iyi kaynaklardır.

Karay yazılı edebiyatının tanımlanması, ayrı ayrı şair ve yazarların edebî kişiliklerinin öğrenilmesi, eserlerinin incelenmesi açısından yapılan araştırmaların sayısı ise çok azdır. Ta-deusz Kowalski’nin *Troki Lehçesindeki Karaim Metinleri (Karaimische Texte im Dialekt von Troki)* eseri Karay Türkçesiyle sözlü ve yazılı metinleri bir araya toplayan ilk kaynaklardan- dır. Keijo Hopeavuori’nin *Karayca Karay Edebiyatı (Karaim Literature In The Karaim Language)*, Vlodzimej Zayonçkovski’nin *Karay Şairi Mihail Tinfovici (1912-1974) ve Eserleri*, Dmitriy Prohorov’un *XIX. Yüzyılın Ortaları XX. Yüzyılın Başlarında Karay Süreli Yayınlarının- da Folklor Süje ve Motifleri (Фольклорные сюжеты и мотивы на страницах караимских периодических изданий середины XIX - начала XX века)*, Dan Shapira’nın *Doğu Avrupa Ka- raimlerinin Türk Dilleri ve Edebiyatları (The Turcic Languages And Literatures Of The East European Karaites)*, Murat Koçak’ın *Geçmişten Yankılanan Karay Avazı (Şair-Şiir-Değerlen- dirme)* gibi çok az sayıda incelemeler mevcuttur. Yazılı edebiyata ilişkin çeşitli dillerdeki bu gibi araştırmalar dışında incelemelerin yokluğu ve dil araştırmaları yönünden dikkati çekmektedir.

Karay yazılı edebiyatı üzerine araştırmaların yokluğunun nesnel sebepleri olduğu göze çarpıyor. Karay Türkçesiyle verilmiş edebî ürünlerin sayısının azlığı ve sadece birkaç kitapta Karay edebî örneklerinin toplu şeklinde verilmesi ilk neden olarak kendini göstermektedir. Karay şairlerinin eserlerinin toplu şekilde yayımlanmaması da araştırmacıların karşısına çı- kan problemlerdendir.

Kırım’da ve Doğu Avrupa’da yaşayan Karay Türklerinin XX. yüzyılda basın faaliyet- lerinde bir artış gözlemlenip dergiler (“Karay Düşüncesi”, “Sabah”, “Karay Avazı”, “Onar- mah” vd.) çıkarılmaya başlanıp bu dergilerde Karay Türkçesinde şiirler, düzyazılar yer alsa da Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının özellikle Karayların yaşadığı bölgeleri kapsaması ve çıkarılan dergilerin söz konusu savaşlar nedeniyle kapatılmak zorunda kalması, Karay edebi- yatının gelişimini, dolayısıyla yazılı edebiyatın oluşumunu engelleyen nedenlerdir.

Karay edebiyatı en parlak dönemini Kobecki’nin 1904 yılında basılan Irlar kitabı göz önüne alınmazsa Karay Awazı’nın, Onarmax’ın, Mysl Karaimska dergilerinin çıkı- rıldığı 1925-1940 yılları arasında yaşamıştır. (...) Ne yazık ki bugün için bir Karay Edebiyatı’ndan bahsetmek mümkün değildir. Karay Türkçesi bugün yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Kendilerine ait bir devlete sahip olamamaları, yaşadıkları coğraf- yanın kültürlerini eritmesi, yayın organlarından yoksun oluşları şüphesiz bunda çok etkilidir. (Doğruer, 2007: 55)

Diğer Türk halklarında olduğu gibi Karay yazılı edebiyatının başlangıcı da dinî metinler kabul edilmektedir. Tevrat'ın Karay Türkçesine yapılan çevirileri ilk yazılı metinler olarak ele alınmaktadır.

Karay Türkçesi ile yapılan Tevrat tercümesi ilk defa 1832-1835 yılları arasında İstanbul'da basılmıştır. Karay Türkçesi ile Tevrat tercümesinin ikinci baskısı 1848 yılında Gözleve'de yapılmıştır. Tevrat'ın sadece Tekvin kısmının Karay Türkçesi'ne tercümesi üçüncü kez 1889 yılında Wilno'da gerçekleştirilmiştir. (Doğruer, 2007: 55)

Hem Tevrat çevirileri hem de XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarından itibaren Avraham Firkowich'in, özellikle de Sereya Şapşal'ın Karay Türklerinin Yahudilerden farklı bir toplum olmalarına yönelik araştırmaları millî kimlik anlayışıyla birlikte millî yazın kavramını da oluşturmuş ve her bir Karay aydını bu toplumu ayakta tutabilmek adına eserler üretmeye başlamıştır. Sergiusz Rudkowski de kendisini bu yola adayan, Karay Türklerinin tarihi, kültürü ve edebiyatını araştıran bir aydındır.

Sergiusz Rudkowski'nin kısa yaşam öyküsü

Karay edebiyatının ünlü şahsiyetlerinden olan Sergiusz Rudkowski, 1873 yılında Lutsk şehrinde doğmuş, 1944 yılında aynı şehirde vefat etmiştir. Rudkowski Lutsk Reel Okulunda (Realschule) eğitim almıştır. Wolin Karaylarından gelen ailenin çocuğu olan Sergiusz'un babası Zahariy Rudkowski, annesi ise Sara Rudkowski'dir.

Bir aydın olarak Karay Türkçesinin yeniden canlanmasında aktif çalışan Rudkowski, 1910'da Gözleve'de düzenlenen Rusya Karaylarının Birinci Kongresi'ne gözlemci olarak katılmıştır. 1914 yılında Karayların ilk dergilerinden "Sabah"ı yayımlamaya ve editörlüğünü yapmaya başlamıştır. Derginin genel yayın yönetmeni ve kurucusu olarak Emiliya İosifovna Rudkowskaya ilan edilse de Sergiusz Rudkowski derginin hem kurucusu hem de editörü olmuştur. Derginin başlangıçta Rusça, Karayca, Tatarca ve Arapça yayımlanması planlanmış, yapısal olarak "Karay Hayatı" dergisine benzemiştir: Karayların tarihsel gelişimi ve modern toplumsal konumu üzerine analitik makaleler, Karayca yazılar ve Karay Türklerinin yaşamından alıntılar yayımlanmasını amaç edinmiştir. Derginin asıl gayesi Batı ve Güney Karayların manevi birliğini sağlamak olsa da kısa süre sonra meydana gelen Birinci Dünya Savaşı nedeniyle yayın hayatına son vermiştir.

1917 Bolşevik Devrimi'nden önce Rudkowski, *Włodzimierz Wolynsk*'te adliyede sekreter olarak çalışmış, devrimde Çarlık ordusunda subaylık yapmış, Alman ordusu gelmeden önce tahliye edilmiş, bir süre Kiev ve Kırım'da yaşamıştır. O, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce de sık sık Kırım'ı ziyaret etmiş, daha sonralar Sovyetler Birliği'ne gidişinde zorluklarla karşılaşmıştır. 1918 yılında Lutsk'a geri dönmüş, 1933'e kadar yaşadığı Lutsk'ta Vergi Dairesi'nde sekreter yardımcısı olarak çalışmıştır. Sergiusz Rudkowski, 9 Ağustos 1923 yılında Polyak ve Rus melezi Tamara Maevska ile evlenmiştir. Bu, Lutsk'taki Karaylar arasındaki ilk karma evliliklerden biri olmuştur. Düğün törenini Hazzan Moisei Novitsky yönetmiştir.

Rudkowski, Hazzan Yakov Leonovich'in ölümünden sonra Lutsk bölgesinde yaşayan Karay topluluğunda gerçekleşen evlilik, doğum ve ölümlerin 1917-1929 yılları arasında kay-

dedilmesi işini yürütmüştür.

23 Nisan 1923 tarihinden başlayarak Lutsk'taki Karay Derneği'nin Yönetim Kurulu Başkanlığını yürütmüş, ancak 15 Ağustos 1925 tarihli mektubuyla "Sağlık durumunun iyi olmaması nedeniyle başkanlık görevlerini yerine getiremiyor ve bugünden itibaren bu görevi bırakıyorum" diyerek başkanlıktan istifa etmiştir. Ancak birkaç yıl sonra, 10 Mayıs 1931 tarihinde tekrar başkanlık görevini üstlenmiş olsa da sağlık sorunları nedeniyle sadece iki aylığına bu görevi sürdürebilmiş, lakin sonraki yıllarda dernekte yönetim kurulu üyesi olarak görev yapmaya devam etmiştir.

Emekli olduktan sonra eşi Tamara, oğulları Selim ve Nazım ile birlikte Lutsk'un yaklaşık 75 km kuzeydoğusunda bulunan Rafalovka kentine yerleşmiştir. Oğlu Nazım Rudkowski hatıralarında babasının vergi memuru olarak çalıştığı Lutsk'ta emekli olduktan Nova Rafalovka'ya yerleştiklerini ve bunun nedenlerinden birinin de babasının doğayla kucak kucağa yaşamak düşüncesi olduğunu kaydetmiştir (Rudkowski, 2015: 8).

İkinci Dünya Savaşı başladığı zaman Rafalovka'da yaşayan Sergiusz Rudkowski NKVD (İçişleri Halk Komiserliği) tarafından Sibiry'a sürülmekten yakasını kurtarmak için defalarca ailesini terk etmek zorunda kalmış ve Lutsk'a giderek Karay Evi'ne sığınmıştır. Tuttuğu kayıtların polis teşkilatının eline geçmemesi için çoğunu yakmak zorunda kalmıştır. Üzerinde çalıştığı Karayca-Lehçe-Almanca Sözlüğünün tamamlanması konusundaki bazı kâğıtları da yakmıştır. Almanya'nın 1941 yılı yazında SSCB'ye saldırmasının ardından bazı eserlerini yeniden yazmaya başlamıştır. Oğlu Nazım hatıralarında bu konuyu dile getirerek şunları kaydetmiştir:

Karayca yazdığı edebî eserleri çöpe atılmasın diye onları yok etmeye karar vermişti. Pencereleri perdelerle sınıksız kapatılan odada ateşin yanında oturarak anneme tüm yazılarını, çeşitli yayınevlerinde basılmış eserlerini ateşe atması talimatını veren babamın o hâlini hâlâ hatırlıyorum. Bunlar Karayca'da yayımlanmamış şiirler, derlediği Karayca Sözlüğe ait yüzlerce fişten ibaret idi. Daha sonra yaktıklarını tekrar yazmaya çalışsa da başarılı olamadı. (Rudkowski, 2015: 8)

Selim adlı oğlu 1942 yılında öldürüldükten bir yıl sonra 1943'te ailesiyle birlikte Lutsk'a geri dönmüştür. Oğlu Nazım'ın belirttiğine göre 1943 yılı Nisan ayında tren yolculuğuyla Lutsk'a giderken Alman askerlerinin onları Yahudi zannetmesi ailesiyle birlikte korku dolu anlar yaşanmasına neden olmuştur. Alman Hükümeti'nin onlara verdiği ve Karay olduklarına ilişkin belgeyi gördükten sonra Alman subayın bile zor ikna olması yaşadıkları coğrafyada oluşan jeopolitik gelişmelerin o dönemde Karay Türklerinin ne kadar zor bir süreçten geçtiklerini kanıtlamaktadır. (Rudkowski, 2015: 8)

Sergiusz Rudkowski 7 Şubat 1944 yılında vefat etmiştir. Oğlunun belirttiğine göre Sovyet ordularının Lutsk'a girmesi, Komünistlerin de Karaylardan nefret ettiğini düşünmesi onun ölümünü yaklaştırmıştır. Zor bir durumda babasını defnettiklerini yazan Nazım, sonralar Sovyet yetkililerin Karayların mezarını yerle bir ederek yerinde patates ektiklerini kaydetmiştir. (Rudkowski, 2015: 10) Ailesi onun ölümünden sonra Polonya'ya göç etmiştir.

Sergiusz Rudkowski'nin torunu – ünlü bilim adamı Michał Németh şairin yaşam öyküsünü daha detaylı şekilde yazmış ve onun Karayca, Rusça ve Lehçe dillerini de kullan-

dığını, şiirle birlikte hatıra ve oyunlar da kaleme aldığını belirtmiştir. (Geniş bilgi için bkz.: Németh, 2006, 7-8) Torunu aslında sadece onun yaşam öyküsünü detaylı şekilde yazmamış, dedesinin eserleriyle ilgili bazı makaleleri de kaleme almıştır: “Sergiusz Rudkowski’nin Profesör Tadeusz Kowalski’ye Mektupları” (“Listy Sergiusza Rudkowskiego do Profesora Tadeusza Kowalskiego”), “Konuşma Dili Kaynağı Olarak Karay Edebiyatı. 20. Yüzyıl Başlarındaki Lutsk Karaim Lehçesine İlişkin Bir Çalışma” (“Karaim literature as a source of information on the spoken language. A case study of the early 20th-century Lutsk Karaim dialect”). İkinci makale Sergeius Rudkowski’nin “Dostlar” adlı oyunu üzerine yazılmıştır. Bu oyun 1931 ve 1939 yıllarında yayımlanmıştır. Eser Karay toplumunu ele alan mizahi karakterdedir.

Sergeius Rudkowski 1932 yılında Lutsk’ta tarih konusunda bir kitap yayımlamıştır: “Wolin’da İnsanlığın Kanlı Yankısı (1768 Yılı Kotov Katliamı) (Lehçe: *Krwawe echo Humania na Wołyniu [Rzeź Kotowska 1768 r.]*). O bu eserinde Derajnoe ve Kotov köylerinde Karayların uğradığı yıkım ve kıyımdan bahsetmiştir. “Ha Roddi” mahlasını kullanan Sergiusz Rudkowski’nin Karay Türkçesiyle eserler üretmesi, Karay Türk kimliğinin yazınsal inşasında etnopoetik yaklaşımı onun halkı karşısında en iyi hizmeti olmuştur.

Etnopoetika kuramı ve ilkeleri

Etnopoetika ἔθνος (ethnos) и ποιητική (poetika) kelimelerinden oluşur (Zaharov, 2020: 7) ve disiplinler arası çalışmalar gerektiren bir eleştiri türüdür. Etnopoetika, hep eserin yaratıcı yönüyle ilgilenir; nadir olabilecek hatta belirli bir sanatçıya veya duruma özgü olabilecek özelliklere değer verir. (Tedlock) Millî edebiyatın niteliklerinin, sınırlarının, özelliklerinin veya identifik kodlarının neler olduğunu ortaya çıkarmak için etnoloji, etnografya, antropoloji, folklor, dilbilim, aynı zamanda edebiyat bilimiyle ilgili araştırmaları da kendisinde barındırır ve bütünleştirir. “Etnopoetika, farklı kültürler arasında sözlü sanat biçimlerinin eşitliği duygusunu teşvik etmekle birlikte estetik standartların evrensel olmadığını belirtir” (Quick, 1999: 100). Etnopoetika bir milletin edebiyatının ulusal kimliğiyle ilgili bağlamların, arketiplerin, söylemlerin, metaforların ortaya çıkarılmasıdır. Bu poetikanın diğerlerinden farklı yönü incelemelerde merkezi bir şiir estetiğinden kaçınmaktır. Daha doğrusu Batı şiir geleneği dışındaki şairlerin şiirlerini duyma ve okuma çabasıdır. Bu kuramın taraftarları Avrupa dışındaki şairlerin eserlerinin Homeros’un şiirleri bağlamında değerlendirilemeyeceğini savunmaktadır. Çünkü dünyadaki kültürler, diller farklıdır ve yerel şiirlerde buna uygun poetik biçimler, ahenkler, tonlar, arketipler, mecazlar bulunmaktadır.

Bir kültürün şiiri diğerinden farklı yapısal ve estetik standartlara sahiptir. Etnopoetika bu tür farklılıkların tanınmasını ve takdir edilmesini teşvik eder. Bir kültürün şiiri başka bir kültürün şiirine göre değerlendiremez ve yorumlanamaz. Metinlerde o kültüre özgü standartları keşfetmek etnopoetikcinin görevidir. (Quick, 1999: 98)

Etnopoetika kavramı 1969 yılında Jerome Rothenberg tarafından şiirleri araştırılmayan toplumların poetik ölçütlerinin nasıl değerlendirileceği ve sanatta Avrupa merkezilik kura-

mının her zaman geçerli olamayacağını belirtmek için kullanılmış, uzak toplumların şiirlerini öğrenmek, daha doğrusu çevirisini yapabilmek gayretiyle şekillenmiştir. David Antin, Stanley Diamond, Dell Hymes, Jerome Rothenberg, Gary Snyder, Nathaniel Tarn (E. Michael Mendelson), Tedlock Dennis gibi antropoloji ve dilbilime ilgi duyan şairler ile şiire ilgi duyan antropologlar ve dilbilimciler tarafından kuramsallaştırılmıştır.

1958 yılında Hymes, Kızılderililerin sözlü edebiyatının dilsel ve teorik biçimlerini, kültürel değerlerini kapsayan araştırmalarıyla daha önceler antropolojik filoloji adını verdiği çalışmalarını başlatmıştır.

Webster ve Kroskirty'ye göre etnopoetika, bireysel sanat ve dilsel ayrıntılara dikkat edilmesi gibi basit şiirsel çizgilerden daha fazlasıyla ilgilenmelidir. (Webster, Kroskirty, 2013) Rus bilim adamı Zaharov ise etnopoetiğin işlevleri çerçevesinde estetik, duygusal-duyuşsal olay örgüsü oluşturma, bilgilendirme, açıklama, sosyal, etnopsikolojik ve ulusal fonksiyonları kaydetmiştir. Onun kanısınca aslında etnopoetika ilk kez Klasisizmin kurucusu Bolaeau tarafından öne sürülmüş, o, “Şiir Sanatı” eserinde yerel ve tarihsel bağlamda sanat anlayışından bahsederken bu konuya değinmiştir. Rotherbeng ise Kızılderililerin sözlü örneklerinin çevirisiyle uğraşmış ve bu zaman aşağıdaki sorunla karşılaşmıştır: metinler İngilizcede anlamsızdı ve Batının poetik değerlerine uygun değildi. Bu nedenle de şiir estetiğinde, bilimsel çalışmalarda ve çevirilerde bir soru gündeme gelmeye başlamıştır: Batı şiir anlatısı bir ölçüt müdür? Bu bağlamda etnopoetika, millî edebiyatın ölçütlerinin neler olduğunu, daha doğrusu onu millî yapan öğeleri açıklamak olarak algılanmıştır. (Zaharov, 2020: 7)

Etnopoetikayı tarihsel poetikanın bir alanı gibi değerlendiren Lagunova ise onu millî kimliğin anlamlarını ve değerlerini yansıtan, sanatsal bir bütünün öğelerinin karşılıklı ilişki alanını inceleyen aynı zamanda halkın mitolojik geleneğinin ayrıntılarını aktaran, yazarın kendi kültürünü belirttiği bir sistem olarak nitelendirmiştir. (Lagunova, 2008: 9) Etnopoetikayı tarihsel poetikanın bir bölümü olarak değerlendirenlerden biri olarak Zıryanov ise bu tür araştırmaların amacının “sanatsal yapının kendisindeki etnokültürel bileşenin, eserlerin estetik yapısının izini sürme görevini üstlenmek” (Zıryanov, 2019: 10) olduğunu vurgulamıştır. Böylece bir metnin etnopoetik çözümlenmesi folklordan başlayarak etnografik, etnolojik konuları da bağlamsal olarak araştırmayı, aynı zamanda ana dili meselesine ve millî şiir biçimi konusuna değinmeye de önem vermektedir. Zıryanov’un kanısınca etnopoetika birbirine bağlı metodolojik yaklaşımlardan oluşan bir sistemdir. Buraya ilk önce geleneksel karşılaştırmalı edebiyat dâhil edilmelidir. Ona göre imgebilim de etnopoetikle birlikte uygulanmalıdır. Ulusal imgeler (ulusal imaj, mit, stereotip) etnopoetikayı açıklayacak öğeler çizgisinde yer almalıdır. (Зырянов, 2019: 13). Bu çalışmada bütün anılan tezlerden hareketle Karay şiirinin etnopoetik çözümlenmesi Sergiusz Szymon Rudkowski’nin manzumeleri bağlamında değerlendirilmeye çalışılacaktır. Daha doğrusu metodolojik olarak Rudkowski şiirleri örneğinde Karay şiirinin ulusal kodlarına, metaforlarına, kimlik bilincinin nasıl aktarıldığına ilişkin araştırma yapılacaktır.

Sergiusz Szymon Rudkowski'nin şiirlerinde Karay imgesi

Etnopoetikayla ilgili araştırmalardan anlaşıldığı gibi o hem de tarihsel poetiğin bir alanıdır. Bu bağlantıda ulusal edebiyatın kültürel kodlarını açığa çıkarmak için millî şiir tarihinin oluşması, geçmişi, kendine özgü özellikleri gibi önemli meseleler gözden kaçırılmamalıdır. Karay Türk şiiri bu bağlamda kendine özgü bir yol izlemiş, Türk Dünyası şiirine kıyasla daha az örnekleri olan bir kültür olayı olarak edebiyat tarihine geçmiştir. Karay Türklerinin dinî kimliği de bu şiirin şekillenmesinde rol oynamıştır. Halina Kobeckaite'ya göre Karayların etnik bir grup olması ve diğer halklar arasında yaşaması da şiirlerinin içerik özelliklerinde etkili olmuştur.

I. Dünya Savaşı sırasında, Karayların çoğu diğer Litvanya vatandaşları gibi Rusya'nın değişik yerlerine ve Kırım'a göç ettirilmiştir. 1920'de tekrar evlerine döndüklerinde, artık memlekette iki ayrı devlet içinde (Litvanya ve Polonya) kalmıştı. Bu iki ülkede vatanseverlik ve milliyetçilik duygularının gelişmesinin, Karaylar üzerinde de olumlu etkisi olmuştur. (Kobeckaite, 2007: 347)

Görüldüğü üzere Karay şiiri parçalanmış toplumun edebî ürünleridir ve bu bağlam etno-poetik açıdan şairlerin şiirlerinde belirli izler oluşturmuştur. Karay şiirinin etno-poetikasında arketipsel metaforlar aşağıdaki söylemler üzerinden vurgulanmıştır:

1. Millî kimlik
2. Dinî kimlik
3. Kültürel kimlik

Birinci etno-poetik söylem her bir Karay şairinin özellikle belirttiği bir anlatım katmanı olmuş, bununla ilgili olarak Rudkowski de kendine özgü bir şiir tarzı geliştirmiştir.

Sergiusz Rudkowski'nin eserlerinin sayısı çok değildir. Makalede onun aşağıdaki manzumeleri üzerinde durulacaktır: “Sesleniş”, “Sevin Evladım!”, “Büyü Oğlum”, “Kederli Araştırmalar”, “İstekler” “Karaylara Övgü” “Bozkırlar”, “Gurub”, “Nehir Kıyısında”.

Yukarıda imgebilimin de etno-poetikayla ilişkide uygulanacağını araştırmacılarca des-teklenildiği açıklanmıştı. Bu bağlamda Karay şiirinin de etno-poetik çözümlenmesinde ilk karşımıza çıkan Karay imgesidir. Karay imgesi onun birkaç şiirinde işlenilmiştir ve “Sesleniş” (“İndew”) adlı şiirinde Karay Türklerine çağrıda bulunarak diğer uluslar arasında kendi kimliklerini kanıtlamaya çalışmaları ve gözlerini açarak dünyaya bakmaları, diğer milletlerden ders almaları istenmiştir. Şaire göre Karay halkı derin bir uykuya dalmıştır ve uyanmadığı takdirde tarihin karanlık sayfalarına gömülecektir:

Oyan karay, tur yukudan / *Uyan Karay, kalk uykudan*
Veren boldun da azhaydın... / *Yok edildin ve azaldın...*
Yaxsı bolmast sana bundan / *İyi olmaz sana bu,*
Ac kezinni ... bahın, bahın! / *Aç gözünü... Bak, bak!*
Kergin necik tirlik kaynayd / *Gör hayat nasıl kaynıyor*
Arasında ezge ulusların: / *Arasında başka ulusların:*
Oyov, zaxmet barın kaplayd / *Uyanık, çalışma hepsini kaplıyor*
Da bered ez yemislerin! / *Ve veriyor kendi meyvelerini!* (Koçak, 2022: 215)

Genel olarak Karay Türklerinin uyanmazlarsa, çağdaş dünyaya ayak uyduramazlarsa yok olup gideceklerini, tarih olacaklarını söyleyen ve bundan büyük endişe duyan Sergiusz Szymon Rudkowski, kendi halkını eleştirmektedir. Asimile olan bir etnik topluluk olarak Karayları ölü gibi uyumaktan vazgeçmeye çağıran şair hayatta kalmak isteyen bir toplumun başarı göstermesini dilemektedir:

Alın iske, karay, alın / *İşe Başla Karay, başla*
Sal yukunu, kemis anı./ *Bırak uykuyu, bırak!*
Eser ol vaxt senin malın – / *Artar o zaman malın*
Anla bunu, bunu tanı! / *Anla bunu, anla!*
Uyat yatma eli kibik / *Utan ölü gibi uyumaktan*
Arasında oyovların... / *Arasında uyanıkların...*
Yukutsunu tezmest tirlik – / *Uyuyanı beklemez hayat*
Tirlik yolud uyhanların! / *Hayat başarılıların yolu!* (Koçak, 2022: 215)

Şair kendi ulusunu eleştirerek diğer milletler gibi başarıya imza atmaya seslemekte ve uykudan uyanmalarını istemekle kalmayıp diğer milletlere kıyasla Karaylar için günün daha kısa olduğunu vurgulamakta ve daha çabucak yaşam kararları almaya seslemektedir:

Koy uc, karay, yuklamakka! / *Son ver, Karay, uyumaya!*
...Oyan karay, kıskadı kin, / *...Uyan Karay, kısadır gün,*
Yukutsunu tezmest tirlik! / *Uyuyanı beklemez hayat!* (Koçak, 2022: 215)

Şiirin son satırlarında da Karay Türklerini bıkmadan çalışıp emek harcamaya davet eden şair yok olmamak için onları uğraşmaya seslemektedir. Zamanın sürekli akışında uyuyakalan Karay halkının tarihin karanlık sayfalarına gömüleceklerine olan endişe ve kaygılarını dile getiren Rudkowski, bundan kaçınmak için her bir Karay Türkünü başarılarla imza atmaya, elbette en başta diline sahip çıkmaya davet etmektedir.

Sergiusz Szymon Rudkowski'nin “Büyü Oğlum” (“Ulhay, Uwlum!”) şiirinde evlada nasihatler vurgulanmış olsa da Karay toplumuna hitap edilmiş ve doğruluk konusu vurgulanmıştır. Şaire göre insanlar için en büyük maharet gerçeklik algısının oluşturulmasıdır. Rudkowski'ye göre gerçeklik ve Tanrı kavramları eşittir, bu nedenle de her ikisine hizmet eşdeğerdedir:

Ulhay, uvlum, ulhay! / *Büyü oğlum, büyü!*
Cıhar senden sıylı karay, / *Çıkar senden saygın Karay,*
Bolus rastlı, bolus emin, / *Doğru varlık, sadık varlık,*
Yarık bolhay senin yizin! / *Parıtlılı olsun yüzün!*
Kulluk etersen kertige, / *Hizmet edersen gerçeğe,*
Alay ezi xaz Tenrige. / *Tanrı'ya (hizmet) gibi* (Koçak, 2022: 223)

Karayların kimlik kodlarını da vurgulayan şair gerçek Karay kimdir, sorusuna yanıt bulmaya çalışır ve kanısınca güçsüze merhamet eden, dul ve yalnızları koruyan kişi gerçek bir Karay adlanabilir. Şair, asil bir Karayın kişisel portresini çizerek onu açları doyuran, fakirleri donatan olarak betimler. Şiirde düşmana karşı tavırların belirlenmesi de söz konusudur. Bir

Karay düşmanına karşı nasıl davranmalı, hangi yöntemleri kullanılmalıdır sorularına da yanıt veren Sergiusz Rudkowski, kudretli düşmandan bile korkmamayı ve onu aslan gibi yenerek zaferin tadına bakmayı tavsiye etmektedir:

Korkma andan, uvlum, uyat! / *Korkma ondan oğlum, utan!*

Yengin anı kibik arslan – / *Yen onu aslan gibi*

Karay bolhun, siver ulan! / *Karay ol, sevgili oğlan!* (Koçak, 2022: 223)

“Kederli Araştırmalar” (“Sormaklar Da Karuwlar”) şiiri “Büyü Oğlum” şiirinin devamı niteliğindedir. Eski dönemler hatırlanarak yaşlı insanların çocuklara verdikleri değerden bahsedilmektedir. Günümüzün çocuklarının, geleceğin mimarları olan evlatların kimlikleri konusunu içeren şiirde yeni yetişen nesillerin terbiyesi, eğitimi gibi meseleler dile getirilmektedir. Eğer iyi bir evlat, iyi bir insan yetiştirilirse sorunsuz ve daha az kaygı duyulacak bir geleceğe imza atılabilir. Böylece eskiyle çağdaş dönemi kıyaslayarak günümüzde insanların daha açgözlü olmalarından, zenginlik için çabalamalarından yakınan şair bu olumsuz nitelikleri kesinlikle Karay halkına yakıştıramamaktadır. Para uğruna harcanan bir ömürde giderek şeref ve erdem duyguları kaybolmakta, merhametsiz bir nesil yetişmektedir. Bu ise etnik kimlik algısında yeni metaforlar gerektirmektedir.

Karaylar konusunda şairin diğer bir manzumesi “Karaylara Övgü” (“Maxtav Karaylarha”) başlıklı şiirdir. İlk önce Karay adıyla mutlu olduğunu ve bu millete yakıştırılan yabancı adlardan hoşlanmadığını belirten şair kendi millî kimliğiyle gurur duymaktadır. Şiirin nakarat bölümünün Karay adlanmasının nedeni de bununla ilgilidir. Şairin oğlu Nazim Rudkowski’nin de belirttiğine göre babasının Yahudilere karşı tutumları hoş olmamıştır. Bunun nedeni ise özellikle Musevî antropoloji uzmanlarının ve din adamlarının Karayları Yahudi adlandırması olmuştur. Babası onlara hep Türk-Hazar kökenli olduklarını söylemiştir. (Rudkowski, 2015: 6) Şiirde de buna vurgu yapılmıştır:

Men Karayba indelemen, / *Ben Karay diye çağrılıyorum,*

Ez atimba biyenemen, / *Kendi adıyla seviniyorum,*

Yat atlarba suklanmam, / *Yabancı adlardan hoşlanmam,*

Aramnı ez unutmam! / *İçinden çıktığım yeri unutmam!*

Yat atlarba suklanmam! / *Yabancı adlardan hoşlanmam!*

Cuvat: Karay, Karay, Karay, / *Nakarat: Karay, Karay, Karay,*

Karay, Karay, Karay, Karay, Karay! / *Karay, Karay, Karay, Karay, Karay!* (Koçak, 2022: 227)

Şiirde “içinden çıktığım yeri unutmam” nidasıyla Kırım kastedilmektedir. Şairin oğlu Nazim Rudkowski’nin de belirttiğine göre babası onlara hep Kırım’ı hatırlatmış ve dedelerinin yurdu olduğunu bildirmiştir. (Rudkowski, 2015: 5) Şiirin ikinci kısmında etnopoetik bağlamda kültürel kimlik konusuna ve Karay Türklerinin aile gelenekleriyle ilgili önemli bir meseleye de değinilmiştir. Bilindiği üzere Karay Türkleri sadece kendi toplumlarından olanlarla evlenmekte. Hatta bazı araştırmacılar onların sayılarının azalmasında bu durumun etkin faktörlerden biri olduğunu ileri sürmektedirler.

Karay barmen da bilemen / *Karay'ım ve biliyorum*
Ki Karay kızın sivemen, / *Karay kızını seviyorum,*
Karay bolur katnım, / *Karay olur benim eşim,*
Karay bolur ulanım. / *Karay olur çocuğum.*
Karay bolur ulanım, / *Karay olur çocuğum,*
Karay bolur katnım! / *Karay olur benim eşim!* (Koçak, 2022: 227)

Sergiusz Rudkowski çok emin bir biçimde Karayların yıldızının parlamasından da bahsederek bu durumdan dolayı kalbinin daha hızlı çarptığını, göğsünün gururla kabardığını belirtmektedir. Düzyazı ve şiirlerinde milletinin geleceği konusunda duyduğu sıkıntıları dile getirip heyecanlarını paylaşırsa bile yine de umudunu kaybetmemekte ve yarınlara olan dileklerini gerçek gibi sunmaktadır:

Karay yolduzu yaynaydı, / *Karay yıldızı parlıyor,*
Goreli hanuz oynaydı, / *Kaderi yine onunla eğleniyor,*
Tamurlarda kan kaynayd, / *Damarlarında kanı kaynıyor,*
Kekrekte yirek sarnayd. / *Göğüste kalp şarkı söylüyor.*
Kekrekte yirek sarnayd, / *Göğüste kalp şarkı söylüyor,*
Tamurlarda kan kaynayd! / *Damarlarda kan kaynıyor!* (Koçak, 2022: 227)

Maral Yagubova etnopoetika ile ilgili araştırmasında 1900'lü yıllara kadar mevcut olmuş 4000'den fazla farklı medeniyetin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını, global "homojenleşme" sürecinde varlığını sürdürememe tehlikesini hisseden toplumların bu duruma engel olmak gayesiyle çağdaş eylemler hayata geçirdiğini vurgulamıştır (2023: 73). Karay Türk şiiri de ana dili, ulusal kimliği koruma ve yaşatma ilkesinden yola çıkan şairlerin verdikleri edebî ürünlerden ibarettir. Rudkowski'nin şiirlerindeki Karay imgesi de ulusal kimlik kodunun temel poetik belirtileridir.

Şairin Karay kimliği üzerine yazdığı şiirlerinden biri "Sorular ve Cevaplar" başlığı altında işlenmiştir ve burada da etnik kimlik sorusuna yanıt aranmıştır. Bir Karay Türküyle diyalog şeklinde yazılan şiirde ortaya ilginç sorular çıkmış ve şair bir Karay Türkünün timsalinde verdiği cevaplarla ulusal kimlik çizgisinin neler olduğunu okurlara aktarmak istemiştir. Bu şiirde etnik kimlikle birlikte Karay imgesi için niteliksel olan dinî kimliğin de vurgulanması, On Söz'den (On Emir) bahsedilmesi şairin etnik kimlikle birlikte dinî kimliğin de altını çizmesinden kaynaklanmıştır. Bu bağlamda özellikle aşağıdaki mısralar düşündürücüdür:

Necik indelesen? / *Nasıl çağrılıyorsun?*
İndelem Karayba... / *Karay olarak çağrılıyorum...*
...Kitapnı oxuysen? / *Kitap okuyor (mu)sun?*
"Kartaha" oynaymen... / *"Kart" oynuyorum...*
...Tenrinni anlaysen? / *...Tanrı'ya inanyor musun?*
Katsan kek-kekreydi / *Gök gürelediği zaman*
On Sezni bilesen? / *On Söz'ü biliyor (mu)sun?*
Ulandan tuydumen... / *Çocuktan duydum...*

Kensaha kelesen? / *Kenesaya geliyor (mu)sun?*
Yolnu unuttumen! / *Yolunu unuttum!*
Basında aruvdı? / *Kağan temiz (mi)?*
E... barıba bostı... / *Ya... Tamamen boş...*
Bu duhru karuvdı? / *Bu doğru cevap (mi)?*
Kulahım kolhostı... / *Kulağın sağır (mi)?* (Koçak, 2022: 233)

Böylece Sergiusz Rudkowski'nin bugüne ulaşan şiirlerinde Karay imgesi çok net bir şekilde kendini belli etmiş, bir aydın olarak milletin gerçek kimliğinden kopuş sorunu onun ciddi bir şekilde endişe duymasına neden olmuştur. Özellikle de “Sorular ve Cevaplar” şiirinde yozlaşan Karay imgesi bir şair olarak onu düşündürmüş, etnopoetik kaygılarla kendi milletinin evrenselleşme sürecinde kaybettiği değerleri okurlara aktarmak çabasıyla düşündürücü dizeler dile getirmiştir.

Sergiusz Szymon Rudkowski'nin doğa üzerine şiirlerinde etnopoetik metaforlar

Sergiusz Rudkowski'nin etnopoetik algılamasında millî kimlik kodları ve metaforları tarihî geçmişle ilintilidir. Araştırmacılarca etnopoetika farklı etnik medeniyetlerin “kendisi ve başkaları” bağlamında sınırlarını görmek ve göstere bilmek yeteneğini açığa çıkarır, millî düşünceyle evrensel fikirleri ayıran önemli noktalara değinir. (Yagubova, 2023: 73) Bu bağlamda “Bozkırlar” (“İspetler”) şiirinde Rudkowski doğa konusuna yönelse de aslında manzumenin asıl konusu Karay Türklerinin tarihî geçmişi. Şiirin başlangıcında şehrin gürültüsünden ve ekolojik sorunlarından dolayı bir ormana sığınan şair, huzur dolu yaşama ermesinin mutluluğu içerisindedir. Kuşların sesine, ortamın sessizliğine kendini kaptıran, çiçeklerin kokusuyla mest olan şair uykuya dalmaktadır:

Bezildi ma sahar... yasındım ormanda... / *Sıkıldım şehirden... Saklandım ormanda...*
Kelegesi tibine emennin olturam ezime, / *Gölgesi dibine oturuyorum kütüğün,*
Aziz nendis tıntlık erklenedi bunda, / *Kutsal bir sakinlik egemen burda...*
Awerde yayıladı nazlı iisi tsetseknin, / *Havada yayılıyor narin kokusu çiçeğin,* Tislikli yırların
başladlar çıpçıklar... / *Güney şarkılarına başlıyor kuşlar...*
Ezim bilmeym netsik yukuhı ıhılam... / *Kendim bilmiyorum nasıl uykuya dalıyorum...*
Terk asad bu yuku... kis meni oyatad... / *Hemen geçiyor bu uykusu... Rüya beni uyandırıyor...*
(Koçak, 2022: 231)

Uyku, şiirde bir sembolik anlama sahiptir. Uykusu Karay Türklerinin tarihî geçmişine bakmak için bir araç, tarihe seyahat etme vasıtasıdır. Rüyasında ormandan bozkırlara doğru uçan şairin ruhu atalarının Wolın'a geçmesini, stepelerde ilerlemelerini görür. Bilindiği üzere Karay Türklerinin ata yurtları Kırım'dır. Onlar 13-14. yüzyıllarda bu topraklardan Doğu Avrupa'ya göç ettirilmişlerdir.

Hazar İmparatorluğu'nun yıkılması ile Karaylar başlıca üç gruba ayrılmıştır. Birinci grup Kırım'da kalmış, diğer grubun Galiçya'ya (Orta Avrupa) göçü Moğol istilasının olduğu 13. yüzyılın başlarına kadar uzun bir süre devam etmiştir. Üçüncü grup ise 14. yüzyılın sonuna doğru Trakai'ye gelmiştir. (Ulutürk, 2018: 283)

Diğer bir kaynağa göre ise Karaylar, Litvanya knyazı Vitovt'un hâkimiyet yıllarında (1281/1392) Kırım'a yaptığı seferler sonucunda önce Trakay'a, sonra ise Lutsk ve Haliç'e yerleştirilmişler. 383 aile Kırım'dan göç etmiştir. Daha sonra Karaylar oradan Litvanya'nın diğer şehirleri Wolin ve Podolya'ya yayılmışlardır (Çalmırza, 2023: 6).

Şiirin "Bozkırlar" başlığını taşımasının sembolik anlamı da bununla ilgilidir. Bozkırlar ona sevgili ve ulu dilini hatırlatan bir araçtır. Tarihin geri dönüş aynasında göç eden topluluk, kadınlar, çocuklar Karay Türklerinin Avrupa'ya yerleşmesinin tarihsel tanıklarındır.

Şaire göre Karayların yok olmaktan kurtuluşu da geriye, bozkıra dönmeleriyle mümkün olacaktır. Türk mitolojisinde önemli yere sahip *kurt* metaforunun şiirde yer alması aklımıza "Ergenekon" destanını getirmektedir. Orman ve bozkır ikileminde, birincinin enginliği Türk ruhunun bağımsızlık ve özgürlüğünü simgeler:

Oyovum azastı... avulha alnam kitskıрма: / *Uyanık(lığ)ım kayboldu... Çevreye Haykırıyorum*

Toxtama Karaylar, savahat Karaylar, / *Durmayın Karaylar; insaf Karaylar;*

Artkarı istepke!.. taslıktan kutulma! / *Geri bozkıra!.. Yok olmaktan kurtulmak (için)!*

...İstepke ol azat, ceglersiz bostanha!.. / *Bozkıra o hür, sınırsız bahçeye!* (Koçak, 2022: 231)

Şiirden de görüldüğü üzere Sergiusz Rudkowski, kendi milletini düşünen bir aydın olarak bozkırları tarihin ve kimlik algısının bir simgesi olarak kabul etmektedir. Şaire göre dünyanın ayrı ayrı bölgelerine dağılmış Karay Türklerinin birleşmeleri, bütünleşmeleri onları yok oluş sürecinden uzaklaştıracak ve ayakta kalabilmelerini sağlayacaktır. Bu bağlantıda orman milli kimliğin kaybedildiği bir alan, bozkır ise yeniden doğuş ve oluşum sürecinin gerçekleşebileceği mekândır.

Sergiusz Rudkowski'nin doğa, ölüm, bekleyiş vb. konular üzerine diğer şiirlerinde de 20. yüzyılda Karay etnosunu rahatsız eden kültürel ve milli kimlik gibi konulara değinilmiştir. Onun doğa üzerine kayda değer şiirlerinden biri de "Sevin Evladım!" (Biyen Uvlum!) başlığı altında işlenmiştir. Şiirde doğanın değişimi, ilkbaharın gelmesiyle hem insanların hem de yeryüzünün mutlu ve sevinçli bir zamana ulaşması dile getirilse de metaforik olarak yeşil sembolüyle Karay etnik yapısındaki gelişmeler – yayınların sayısının, Kırım'da yaşayan Karaylarla ilişkilerin artması, edebî eserlerin sayısının çoğalması ve ana dilin yaşatılmasına yönelik bütün faaliyetler takdir edilmiştir:

Biyen uvlum, biyen siver: / *Sevin evladım, sevin sevgili*

Asadı kıs, karlı kıstav, / *Geçiyor kış, karlı zulüm,*

Kergin issi boldu aver, / *Bak ısındı hava,*

Tezgen yazbas aldı baslav! / *Bahar geldi!*

Yiriyd buzlar, ahad suvlar, / *Eriyor buzlar; akıyor sular,*

Sarnayd çıpcık, tuyas esrek, / *Şarkı söylüyor kuş, esrimiş gibi,*

Yukusundan turad dahlar, / *Uykusundan kalkıyor dağ tepeleri,*

Alad xalın yasot, terek... / *Bürünüp yeşilliklere, meyve ağacı...*

Yesil bolur, satır bolur / *Yeşilleniyor, neşeleniyor*

Civremizde bar yanlartın, / *Çevremizde her yandan,*

Avlak maydan suvdan kurur. / *Geniş vadide sular kuruyor.*

Yollars uvlum baytsaartın! / *Yürürsün oğlum her yerde!* (Koçak, 2022: 217)

Klasik edebiyatta bahariyelere benzeyen bu şiirde ilkbaharın betimlenmesi yapılarak buzların erimesi, suların çoğalması, kuşların neşeye ötmesi ve yeşillenen doğanın yeniden doğuşu vurgulanmıştır. Fakat şiirin son satırlarına baktığımızda aslında daha baharın gelmediği anlaşılır. Çünkü geç gelmiş baharı ifade eden yeşil metaforuyla Rudkowski Karay etnosunun sorunlarının çözülemeyeceğini anlatmak istemiştir. Ertelenmiş bahar metaforuyla şair Karay toplumunu saran kışın aslında sona ermeyeceğini belirtmek istemiştir. Nedeni ise ana dilin gençler ve toplum tarafından unutulmasıdır. Rudkowski'ye göre Kırım'da yaşamaya devam eden Karaylar Kırım Türkleriyle birlikte Avrupa'daki Karaylara göre daha çok hayata tutunmayı başarmışlardır. Fakat diğer iki grubu ise tehlike beklemektedir. Sayıları azalmış, dillerini giderek unutmuşlar, bu sebeple kurtuluşları sayılarını artırmak ve çoğalmaktır. Şair Kırımlı kardeşlerinin bazılarının bu bölgeye göçmelerini ve buradaki nüfuslarını çoğaltmalarını istemektedir:

Eğer biz hastaysak ve iyileşmemiz için bize bilindik bir ilaç gerekliyse, bu ilaçtan (Kırımlı Karaylar) daha iyisini hekim bize yazmazdı! Kırımlı kardeşlerimizden çok azı Lutsk'a göç ederse, yarınımızı koruruz ve masalsi bir hızla, uykulayan bizler, harekete geçeriz! Bana öyle geliyor ki, böyle bir işle kendi kendimizi ve onları, yani Kırımlı unutulmuşları, yok olmaktan koruruz. (Kırbaş, 2021: 549)

Onun makale ve şiirleri genelde metinler arası ilişkidedir ve etnopoetik yaklaşımla Karay Türklerinin etnografyasını, ana dil algısını, sevgisini ve sorunları yansıtmaktadır.

“Üzüntülü Bekleyiş” (“Yaslı Tensemek”) şiiri ilk bakışta doğadaki olumsuz olayları anlatan bir şiirdir. Meyve ağaçlarının yaprakları arasında şarkı söyleyen, neşe içinde olan, çevresine de sevgi ve sevinç yayan küçük kuşun ölüm hikâyesini anlatan şair bu manzumesinde doğanın bir parçası olan kuşun ölümüne üzülmektedir. Aslında ise kuş burada bir metafordur, Karayların etnik sorunlarını yansıtan araçtır.

Avlavcu kanlıdzanlı tipten / *Acımasız avcı alt taraftan*
Uttu cıpcıkka... uttu kekrekke... / *Vurdu kuşu... Vurdu göğsünden...*
Ceber avazı anın yizildi... / *Güzel sesi onun kesildi...*
Uctu tipke xaz avur tas... / *Uçtu aşağıya ağır taş gibi...*
Yazıksız kanları tegildi / *Günahsız kanları döküldü.* (Koçak, 2022: 219)

Şiir özellikle doğanın dengesini bozanlara, ona karşı gelenlere karşı bir yanıt olarak dile getirildiği gibi Karaycanın da çağdaş durumunu metaforik şekilde sembolize etmektedir. Çünkü Karayca da bu dilin mensupları tarafından katledilmekte ve kullanılmamaktadır.

Doğa ve yaşam üzerine yazılmış şiirlerden biri de “İstekler” (“Kisentsler”) başlığı altında kaleme alınmıştır. Bu manzumede de S. Rudkowski sevgisini, dilek ve özlemlerini ifade etmekle birlikte, kaygılarını da dile getirmiştir. Dost metaforuyla Karaycanın güçlü bir dil olmasına dikkat çekmek isteyen şair ana dilinin mutluluk getirdiğini belirtmiştir:

Kleym sivme, da ezleym dostumnu, / *Sevmek istiyorum, özlüyorum dostumu,*
Kim anar kaytarma ezimni kaldıksız, / *Ona geri vermek istiyorum kendimi tamamen,*
Kaytarma erkimni, kaytarma usumnu, / *Geri vermek gücümü, geri vermek aklımı,*
Da kutluba bolma eltsevsiz, keretsiz!.. / *Ne mutlu olmak sınırsız, katsız!* (Koçak, 2022: 221)

Rudkowski şiire Karayca'yı yaşatmak için bir araç olarak bakmış ve ana dilinde eser vermenin mutluluğunu yaşamıştır. Onun “Korunması Gereken Elmaslar” makalesinde de Karay Türkçesiyle şiir yazmanın gerekliliğine değinilmiş ve millî değerlerin, ana dilinin yaşatılmasında şiirin önemi üzerinde durulmuştur:

Bizim ulusumuzun küçüklüğünü dikkate alırsak, bazılarını atalarımızdan miras aldığımız, sayısız çalışmaların olmasına çok şaşırılmamız gerek. (...) Şiir, şiir ve yine şiir... Yazılarımızda bizim kim olduğumuza, buraya nereden, ne zaman, neden geldiğimize (dair konuların) bulunduğu bir söze bile yer verilmezdi. (Kırbaş, 2021: 601)

Sergiusz Rudkowski'nin doğa konulu şiirlerinden biri de "Gurub" ("Tezgieninde") başlığı altında yazılmıştır. Şiirde Çolpan adlı sabah yıldızından bahsedilmiş, daha doğrusu yıldız metaforuyla Karay Türklerinin sorunları dile getirilmiştir:

Engir ospu jomak ajtad, / *Güneş batıyor, güneş batıyor,*
Ki wacht jegit chaz suw agad, / *Sessizlik kucaklıyor dünyayı gecenin peçesiyle,*
Ki kan janad diwił uzak, / *Ama karanlık bizi yoldan çıkarıyor*
Adam jerde – kyska konak... / *Öyleyse parla yıldız, güneş yokken,*
Tezem senni, kielgin, czołpan! / *Bekliyorum seni-ah gel, şafak!*
Diowił uzak janady kan, / *Yakında nabızlarda genç kanı alevlenecek*
Jiłlar jegit chaz suw agad – / *Gençlik bir ırmak gibi hızla geçiyor:*
Sonda karlyk chałsyz barad... / *Yaşlılığın ölü denizi geliyor*
Kujas endi, kujas batty, / *Güneş çoktan battı ...*
Ezi tenri siwme ajtty, / *Ama benim bir şafağım var:*
Tezrek bergin dostlu kołnu, / *Gönül âşık vahayı değiştirmeye!*
Jaryt, czołpan, tirlık jołnu! / *Çabuk bana sadık elini ver,*
O Karaimach słow kilka / *Aydınlat, yarın-bir tabela ol!* (Rudkowski, 1928: 34)

Güneşin gurubundan sonra tan yıldızının ışığıyla sadece dünyanın değil, Karaycanın da aydınlanacağına inanan şairin lirik söyleyiş ve seslenişleri diğer şiirleriyle metinler arası ilişkidir.

"Üzüntülü Bekleyiş" şiiriyle metinler arası ilişkide olan şiirlerden biri "Kedi Ölüyor" manzumesidir. Bu manzumenin de başlangıcında doğanın huzurundan, yeşilliklerin boy atmasından, kuşların uçmasından, böceklerin neşesinden bahseden şair, gülen ve sevinen doğaya zıt olarak İcusio adlı çocuğun kederini betimlemiştir. Onun mutsuzluğunun nedeni kedisinin ölmek üzere olmasıdır.

Kuyas yarıtadı, barın issitedi, / *Güneş aydınlatıyor, her şeyi ısıtıyor,*
Barı yasaradı da barı bertedi, / *Her şey yeşeriyor ve her şey güç topluyor,*
Kuslar utskalaydılar, balık oyowludu, / *Kuşlar uçuyor, balık uyanık,*
Satır komuzlarba ormanlar toludu. / *Neşeli böceklerle orman dolu.*
Ektemli bahadlar tizler aslıklarba, / *Gururlu bakıyorlar ovalar çavdarlarla,*
Tsırlıklar tsuwlaydılar uwak tolhunlarba, / *Dereler gürlüyor ufak dalgalarla,*
İnno bir İcusio astrı kayhıradı, / *Sadece bir İcusio çok endişeleniyor,*
Zawalı terendi: matsi kırılıadı! / *Mutsuzluğu derin: Kedi ölüyor!* (Koçak, 2022: 235)

Kedinin şairin bilinçaltındaki metaforik çağrışımı ise tabii ki Karayca olmuştur. Yine de ana dilinin ölmekte olan durumu söz konusu edilmiş, kedi metaforu daha önceki sembolik kelimelerin uyandırdığı çağrışımları ifade etmiştir. "Nehir Kıyısında" şiirinde de doğa, insan ve yaşam üçgeni üzerine düşüncelerini yansıtan Karay şairi hem ana dilinde şiir yazmanın güzelliğini, hem de insanın doğanın bir parçası olmasını vurgulamıştır. "G.Snayder'in belirttiğine göre etnopoetika ile yok olmak üzere olan canlılar alemini öğrenen zooloji arasında

da ilişki bulunmaktadır” (Yagubova, 2023: 77). Bu bağlamda Karay Türk şairleri ölmekte olan ana dili ve evrenselleşme sürecindeki millî kimliğini kaybetmeye doğru giden Karay toplumunun sorunlarını etnopoetik tarzda ele almış ve öncüllerden biri Rudkowski olmuştur.

Sonuç

XIX. yüzyıl Karay Türklerinin millî kimlik tarihinde özel bir zaman dilimidir. Bu asırdan başlayarak ana dillerinin asimilasyon sürecinden etkilenmesinden endişelenen, dinî inançlarına göre Yahudi diye çağırılmalarından rahatsız olan, bu nedenle de arkeolojik, etnografik çalışmalarla birlikte basın yayın organlarının da önemini anlayan ve bütün bunlardan hareketle edebiyatın canlanması doğrultusunda faaliyetler yürüten aydınlar kültür, dil, tarih ve edebiyat alanında yeni bir eylem başlatmışlardır. Bu aydınlardan biri de Sergiusz Szymon Rudkowski olmuştur. Doğu Avrupa’da doğsa da Kırım’ın ata yurt olmasını unutmayan Rudkowski, ömrü boyunca dinî ve kültürel faaliyetleriyle kendi halkına hizmette bulunmuştur. Onun çıkardığı “Sabah” dergisinin toplam bir sayısı yayınlanmasına rağmen dergi geleneğinde kendine özgü hizmetler yapmıştır. O, söz konusu dergi I. Dünya Savaşı nedeniyle kapandıktan sonra “Karay Avazı” gibi Karay Türkçesinin ve edebiyatının yaşatılmasında çok önemli katkıları olan bir matbu organın en aktif yazarlarından birine çevrilmiştir. Rudkowski’nin böyle bir yayın organında makale ve şiirleriyle yer alması onun bir aydın olarak millî kimliğin inşası yolunda yaptığı hizmetlerin göstergeleri olmuştur.

Sergiusz Rudkowski’nin bize ulaşan eserleri incelendiğinde Karay coğrafyası ve tarihiyle ilgili bilgilerin aktarıldığı, gelecekle ilgili kaygıların yer aldığı görülmektedir. Şiirlerinin konularına göre iki ana başlıkta incelendiği zaman Karay kimliği üzerine yazılmış ve doğadaki olayları ele aldığı manzumelerin birbiriyle metinler arası ilişkide olduğu da ortaya çıkmaktadır. Her iki konulu şiirlerin temel amaçlarından biri de ana dilde eser üretmek, Karay Türkçesinin şiir dili olarak gelişimini desteklemek olmuştur. Rudkowski Doğu Avrupa’daki Karay topluluğunun XX. yüzyılda iki dünya savaşı aralığında kendine özgü imzası olan aydınlardan biri olmuş, millî kimlik algısının oluşmasında yazdığı eserleriyle gayret ve çabalarını ortaya koymuştur. Şiirlerin etnopoetik çözümlenmesi sonucunda yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olan Karaycanın ve millî kimliğin özel olarak konu edildiği, bozkır, orman, yeşil, kurt, kedi, yıldız gibi metaforlarla bu sorunların dile getirildiği görülmüştür.

Notlar

- 1 Bu konu üzerine birçok araştırma yapılmıştır: Мусаев К. (1964). *Грамматика караимского языка. Фонетика и морфология. Москва, Наука*; (Musaev K. (1964). *Grammatika karaimskogo yazika. Fonetika i morfologiya. Moskva, Nauka*); Sereya Şaşal’a göre Karay Türkleri ve Karayca. *Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi*, 12; Doğruer S. (2007). *Karay (Karaim) Türklerinin sözlü edebiyatı* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü; Öztürk A. (2015). *Karay Türkçesinin tarihi ve çağdaş Kıpçak Türkçesiyle karşılaştırmalı söz varlığı - fil*, [Yayınlanmamış doktora tezi], Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü; Jamontaite K. (2015). *Etnik turizmin bir turistik ürün olarak incelenmesi: Litvanya Karay Türkleri örneği*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü; Gülsüm K. (2016). *W. Radloff’un ‘Opat slovarya Tyurkskih nareçiy’ adlı eserinde geçen Karaim Türkçesine ait kelimelere dair art zamanlı bir inceleme*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü; Atmaca E. (2021) *Akdeniz’den Kafkaslara ortaçağda kurulan Hazar devleti’nin bakıyesi: Karay Türkleri (Tarih-din-dil-kültür)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, vd.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu makale, orijinal veriler içeren bir araştırma makalesidir ve daha önce yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere başka bir yere gönderilmemiştir.

Yazarların Katkı Düzeyleri: Makale tek yazarlıdır.

Etik Komite Onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Finansal Destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Research and Publication Ethics Statement: This is a research article, containing original data, and it has not been previously published or submitted to any other outlet for publication.

Contribution Rates of Authors to the Article: The article is single-authored.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for the study.

Support Statement (Optional): No financial support was received for the study.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynakça

- Çulha, T. (2022). *Karaylar ve Karayca* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi] Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çulha, T. (2010). *Kırım Karaycasının Katık mecuması. Metin-sözlük-dizin*. Mehmet Ölmez Yayınları.
- Doğruer, S. (2007). *Karay (Karaim) Türklerinin sözlü edebiyatı* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi] Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hopeavuori, K. (2004). Karaim Literature in the Karaim language. *Journal of Studia Orientalia*, 99, 65-68.
- Hymes, D. (1994). Ethnopoetics, oral-formulaic theory and editing texts, *Journal of Oral Tradition*, 9 (2), 330-370.
- Kırbaş, G. (2021). *Karay Awazı dergisi (1931-1938) temelinde Karay Türkçesinde deyimler (Transkripsiyonlu metin-çeviri-inceleme-sözlük)*. [Yayınlanmamış doktora tezi] Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kırbaş, G. (2016). *W. Radloff'un 'Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy' Adlı Eserinde Geçen Karaim Türkçesine Ait Kelimelere Dair Art Zamanlı Bir İnceleme* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi] Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kobeckaite, H. (2007). Karay edebiyatı. *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*. Cilt 9, AKM Başkanlığı.
- Koçak, M. (2022). *Geçmişten yankılanan Karay Avazı (Şair-şiir-değerlendirme)* Atatürk Üniversitesi.
- Németh, M. (2006). Sergiusz Rudkowski, *Journal of Awazymyz*, 14 (3), 7-11.
- Rudkowski, N. (2015). Karaimskie dorastanie w Rafałowce (Rafalovka'da Karayları Artışı), *Journal of Awazymyz*, 3 (48), 4-11.
- Rudkowski, S. (1928). *Tezgieninde*, *Journal of Myśl Karaimska*, 1, 4 (5), 34.
- Ulutürk, M. (2018). Litvanya Trakai'da yaşayan günümüz Musevi Karay Türkleri ve kültürel mirasları, *Journal of Turkish Studies Comparative Religious Studies*, 13 (9), 275-292.
- Webster, A.K., & Kroskrity, P.V. (2013). Introducing ethnopoetics: Hymes's legacy. *Journal of Folklore Research*, 50(1-3), 1-11. <https://doi.org/10.2979/jfolkrese.50.1-3.1>
- Yaqubova, M. (2013). Etnopoetika: Etnik kimlik və ədəbiyyat (Kamran Əliyevin "Açıq Kitab"

konsepti). *Kamran Əliyev: Tanınmış ədəbiyyatşünas, unudulmaz insan*, Elm və təhsil, 73-85.

Zaharov V.H. (2020). İdeya etnopoetiki v sovremennih issledovaniyah. Problemi istoričeskiy poetiki. Modern araştırmalarda etnopoetik fikri. *Tarihsel Poetikamın Sorunları*, 18 (3), 7-19.

Zıryanov O.B. (2019). Problemno-metodoloqişeskoie pole sovremennoy etnopoetiki (Modern etnopoetiğın sorunları ve metodolojik alanı). *Philological Class*, 1 (55), 8-15.

Laqunova O.K. (2007). *Fenomen tvorçestva ruskoyaziçnih pisateley neñçev i hantov posledney treti XX veka (20. yüzylın son otuz yılında Rusça konuşan Nenets ve Khanty yazarlarının yaratıcılık olgusu)* E.Aypin, Y.Vella, A.Nerkaqi, (Eds.), Tyümen.

Elektronik kaynaklar

Çalmırza, A. (2023). *Karaimler*. <http://tyurki.weebly.com/uploads/2/4/9/3/24931838/karaimler.pdf>

Rudkowski, S. (2023). https://pl.wikipedia.org/wiki/Sergiusz_Rudkowski

Sabah. (2023). [https://ru.wikipedia.org/wiki/Сабах_\(журнал\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Сабах_(журнал))

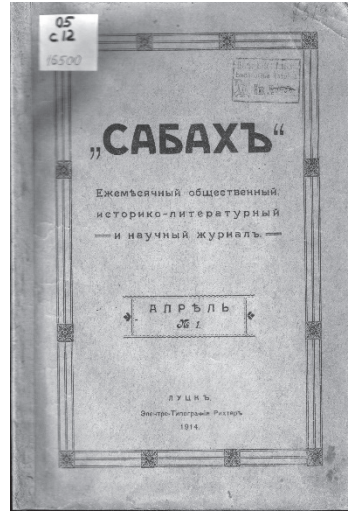
Quick C.S. (1999). *Ethnopoetics*. *Folklore Forum* 30 (112), 95-105, <https://scholarworks.iu.edu/iusw-rest/api/core/bitstreams/7bb9883b-135f-468c-a7d6-66ea92ab5c45/content>

Tedlock, D. (n.d.) *Ethnopoetics*. <https://writing.upenn.edu/epc/authors/tedlock/syllabi/ethnopoetics.html>

Resimler:

Resim 1: Sergiusz Szymon Rudkowski

Resim 2: Sabah Dergisi

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).